ТЕОРЕТИЧНИЙ МАТЕРІАЛ

На сучасному етапі розвитку продуктивних сил суспільства рекультивацію порушених земель розглядають як комплексну проблему відновлення продуктивності і реконструкції порушених промисловістю ландшафтів, створення на місці «промислових пустель» нових культурних ландшафтів. Згідно з В. П. Кучерявим (1991), можна виділити три основні ступені антропогенної трансформації едатопів (умов місцезростання): слабо-, середньо- і сильнозмінені. Слабозмінені умови місце- зростання представлені корінними чи похідними типами природної рослинності. Антропогенна дія на едатоп тут мінімальна і необхідні лише заходи природоохоронного характеру. Середньозмінені умови місцезростання свідчать про значну зміну едатопа, який, проте, не втратив своєї родючості. До них відносяться насамперед сільськогосподарські орні землі, пасовища, лісові й плодові культури, паркові насадження тощо. Сильнозмінені умови місцезростання (порушені землі) – це едатопи, які повністю втратили свою родючість. Вони в першу чергу є об'єктами рекультивації. Це, насамперед, кар'єри з добування корисних копалин, породні відвали кар'єрів і шахт, вироблені торфові поля, відвали електростанцій, збагачувальних комбінатів, металургійних і інших підприємств, ділянки з порушеним рельєфом і ґрунтовим покривом уздовж трас каналів, доріг, трубопроводів. З метою проведення окреслених у коментованій нормі заходів розробляються робочі проєкти землеустрою щодо рекультивації порушених земель. Рекультивація земель може передбачати організаційні, технічні і біотехнологічні заходи, зміст яких залежатиме від особливостей порушених земель та методів рекультивації.

Землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та у гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, підлягають рекультивації. Даний обов'язок випливає зі змісту ст. 14 Конституції України, відповідно до якої земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, а також із закріпленого у п. «г» ч. 1 ст. 5 ЗКУ принципу земельного законодавства, відповідно до якого при регулюванні земельних відносин повинно забезпечуватись раціональне використання та охорона земель. Формальні критерії віднесення земель до порушених, у зв'язку із чим вини- кає обов'язок їх рекультивації, встановлені ГОСТ 17.5.1.02-85

«Классификация нарушенных земель для рекультивации», який також визначає можливі напрямки рекультивації, окреслюючи можливі види використання земель після рекультивації. Наприклад, у 2005 р. в Україні

проведено рекультивацію 2098,0 га – цифра, в масштабах держави, мізерна. Для рекультивації порушених земель, відновлення деградованих земельних угідь використовується ґрунт, знятий при проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, шляхом його нанесення на малопродуктивні ділянки або на ділянки без ґрунтового покриву. Детальні вимоги до процедури та правових засад зняття та нанесення родючого шару ґрунту при подальшій рекультивації визначаються ст. 52 Закону України «Про охорону земель». Зокрема, зняття і раціональне використання родючого шару ґрунту при виконанні земляних робіт необхідно здійсню- вати на землях всіх категорій. «Роботи із зняття, складування, збереження та нанесення ґрунтової маси на порушені земельні ділянки здійснюються за рахунок фізичних та юридичних осіб, з ініціативи або вини яких порушено ґрунтовий покрив, а роботи з нанесення знятої ґрунтової маси на малопродуктивні землі здійснюються за бажанням власників або землекористувачів, у тому числі орендарів, цих земельних ділянок за їх рахунок» (ч. 6 ст. 52 Закону України «Про охорону земель»). Найбільш поширені групи порушених земель і їх загальна характеристика відповідно до ГОСТ 17.5.1.02-85 і 17.5.1.03-78. ДСТУ 7905:2015 Захист довкілля. Придатність порушених земель для рекультивації. Класифікація.

Класифікація порушень (за А. К. Поліщуком, 1977).

Клас порушень	**Характер порушень**	**Параметри порушень**	**Елементи відкритих розробок**	**Поверхневий шар**	**Вид освоєння**	**Індекс виду порушень**
1	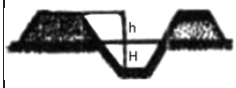	h<10 м S<10 га H<10 м	траншеї, канави, дамби	потенційно родючий (1); нейтральний у вигляді наносів (2); нейтральний у вигляді скали (3);	рілля, ліси, сади, пасовища	I_1 I_2 I_3 I_4

				фітотокси ч- ний (4)		
2		h≥10 м S≥10 га	поверхня зовнішніх відвалів, гідро-відвалів, шламо-сховищ	потенційн о родючий (1); нейтральн ий у вигляді наносів (2); нейтральн ий у вигляді скали (3); фітотокси ч- ний (4)	рілля, ліси, сади, забудови	II_1 II_2 II_3 II_4
3		h>10 м S>10 га	відкоси і поверхні відвалів, з площею ділянки менше 10 га	потенційн о родючий (1); нейтральн ий у вигляді наносів (2); нейтральн ий у вигляді скали (3); фітотокси чний (4)	ліси, пасо-вища	III_1 III_2 III_3 III_4

4		100≥H>>10 м 100≥S>>10 га	кар’єри горизонтальних і слабо нахилених родовищ	потенційно родючий (1); нейтральний у вигляді наносів (2); нейтральний у вигляді скали (3); фітотоксичний (4)	водосховища, зони відпочинку, ставки для рибництва	IV_1 IV_2 IV_3 IV_4
5	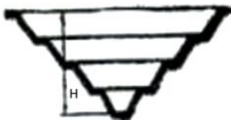	H>100 м S>100 га	глибокі кар’єри	потенційно родючий (1); нейтральний у вигляді наносів (2); нейтральний у вигляді скали (3); фітотоксич- ний (4)	водосховища, ліси, сади	V_1 V_2 V_3 V_4